
Milan KRANJČEVIĆ

Pregledni rad

Kompolje

POLOŽAJ
GACKE
ČAKAVŠTINE
U ODNOSU NA
ČAKAVSKO
NARJEČJE

Čakavsko narječje se početno prostiralo na mnogo širem prostoru nego danas [2: 13]. Zbog niza razloga, to područje je u biti svedeno na njegov otočni, primorski i sjeveroistočni dio kontinentalnog zaleđa. Pritom je samo užoj znanstvenoj javnosti poznato da se čakavština rabi i u kontinentalnome dijelu Ličko-senjske županije,¹ dok je prosječno informiranima osobama ta činjenica slabo ili nimalo poznata, a ako i jest, onda se doživljava kao relikt, ostatak prošlosti arhaičnoga jezika u izumiranju, koji na ovome prostoru ne očekuje. Stereotipno se drži da je u ovoj županiji dominantna ikavica, dakle dijalekt štokavskoga narječja, što nije sasvim točno, jer je u širokoj uporabi i štokavska jekavica.

Prostorno situiranje gacke čakavštine

Čakavsko narječje se prostire u kontinentalnome sjeverozapadnome dijelu Ličko-senjske županije u regiji Gackoj² i to u dva njezina areala, u Brinju i njegovoj okolini na

- 1 M. Moguš još 1960. piše: "Lička čakavština bila je do sada slabo poznata jer nije objavljen nikakav opis nekog čakavskog govora iz Like. Podataka o tome da se u nekom ličkom naselju govori čakavski moglo se naći u općim pregledima čakavskoga dijalekta, a ponešto i u opisima ličkih štokavskih (bunjevačkih) govora.". [10: 293] U pola stoljeća ta činjenica nije bitno izmijenjena.
- 2 U ovome radu barata se horonimom Gacka, što u određenih sljedećih čitatelja može izazvati neke nedoumice. Radi se o sjeverozapadnome kontinentalnome dijelu Ličko-senjske županije koji se prostorno donekle poklapa s područjem bivše Općine Otočac. Horonim Gacka jedan je od najstarijih hrvatskih horonima, prvi put ga spominje bizantski car i pisac Konstantin Porfirogenet u svojem djelu latinizirana naziva De administrando imperio, nastalom polovicom 10. st. Upotrebljava se sasvim ravnopravno kroz cijeli srednji vijek i u novo doba sve do 1881., kada se formira Županija ličko-krbavska. No nije sasvim nestao; u geografskoj literaturi spominje se sve do suvremenosti, da bi poslije 1990. bio ponovno korišten. Konačno svoju punu afirmaciju doživljava u valjanom prostornome planu Ličko-senjske županije, koji je donijela Skupština Ličko-senjske županije 10. srpnja 2002. godine.

sjeveru te u Otočcu i njegovoj okolici na jugu Gacke. Pri tom treba napomenuti da čakavštine ima i u Lici, u Kosinj u zaselcima Goljak, Rudinka i Selišće [8: 452-453; 14: 26]. A da se čakavština prostirala i u istočnijim dijelovima Ličko-senjske županije, potvrđuje činjenica da su štokavski govori u nekim predgrađima Gospića zadržali čakavski ikavsko-ekavski refleks *ě* kao supstratni sloj, iako su izgubili sve ostale čakavske jezične karakteristike [14: 15].

Gacka čakavština se prostorno naslanja u sjevernome dijelu na čakavštinu najbližega Modruša, Josipdola, Oštarija i čini cjelinu širega kontinentalnoga čakavskoga područja koje se proteže sve do Karlovca, Ozlja, čak i Žumberka, odnosno Gorskoga kotara. Nije ona bitno odvojena ni od čakavskoga Senja, jer je dijeli doista uzak pojas štokavskih govora, što prostorno može izgledati veliko, ali ako se izuzmu nenaseljena planinska područja, slika stanja je posve drugačija. Također, sjeverni areal gacke čakavštine s Brinjem kao središtem odijeljen je još užim štokavskim pojasom od južnoga areala s Otočcem kao središtem. Ta odijeljenost ne prelazi više od koji kilometar (npr. Letinac – Kompolje), a kosinjska se čakavština prostorno naslanja bez prekida prostornoga kontinuiteta na južni areal Gacke (odijeljena pobrđem). Zato se može opravdano govoriti da gacka čakavština nije zatvorena u dvije enklave, nego je prirodno zaleđe primorskim čakavskim govorima i u prostornome kontinuitetu s kontinentalnima čakavskima govorima. Svakako treba istaknuti da su areali gacke čakavštine prostorno kompaktni i u slučaju Glibodola i Dabra jer imaju neposredan kontinuitet s brinjskim područjem preko Lipica.

Parcijalna istraživanja gacke čakavštine

Govorima gacke čakavštine je u znanstvenim istraživanjima posvećenja nešto manja pozornost od nekih drugih. Iako je ona prostorno i jezično rubna, moglo bi se reći da je i takva ostala i u sustavnima istraživanjima. Interes za gacku čakavštinu pokazuje se tu i tamo, uzima se najčešće kao puka činjenica pri definiranju čakavskoga područja. Cjelovitog prikaza o čakavskima govorima južne Gacke nema [11: 236], a pitamo se je li rasprava o brinjskima čakavcima iz 1959. dostatna.

Prvi koji je sakupljao dijalektološku građu u ovome kraju prije Prvoga svjetskoga rata bio je Đuro Grubor, no njegov interes je bio parcijalan, jer se zanimao samo za neke govorne osobine. Suvremenima dijalektolozima Gruborove bilješke zbog svoje nesređenosti, nečitkosti a i zastarjelosti u pristupu nisu pogodne za stvaranje cjelovitog

pregleda čakavštine u Gackoj. Kao vredniji dio njegova rada uzimaju se karte s prikazom dijalektoloških osobina koje je istraživao [7: 5]. Prvi objavljeni rad koji se bavi dijalektima u ondašnjoj Ličko-krbavskoj županiji jest onaj Roberta Strohal.³ Slijedi dugo razdoblje tišine da bi se na širem području Brinja u sustavno istraživanje upustili Božidar Finka i Slavko Pavešić 1959. god.⁴ Pavle Ivić objavljuje 1964. nešto opsežniji članak o čakavskim govorima okolice Otočca.⁵ Slijedio je Milan Moguš, koji se gackom čakavštinom najintenzivnije bavio kroz gotovo polustoljetno razdoblje.⁶ Milan Dragičević bavio se jatom u ličkima govorima 1980.,⁷ Božidar Finka ponovno Brinjem 1981.⁸ Naravno, mnogi su se autori doticali u svojim sustavnima obradama čakavskoga narječja i pojedinih njegovih dijalekata na ovome području, ali ne i nešto više. Razlog možda treba potražiti i u činjenici da područje Gacke nije dalo znanstvenika kojemu bi gacka čakavština bila prvorazredni znanstveni interes, dok su terenska istraživanja dijalektologa iz udaljenijih centara povezana s nizom poteškoća, pa se u svojim radovima služe onim poznatim i objavljenim. Što je manje radova, to je manje prisutnosti u znanstvenoj javnosti.

Potiskivanje gacke čakavštine i njezina revitalizacija

Marginaliziranju gacke čakavštine pridonijelo je više čimbenika, ponajmanje lingvističkih. Prostor sadašnje Ličko-senjske županije je u prošleme stoljeću bio politički

- 3 R. Strohal: Hrvatski dijalekti u današnjoj Ličko-krbavskoj županiji, *Nastavni vjesnik* 27, Zagreb 1919. Taj rad M. Moguš [8: 454] ne smatra referentnim: "O ličkim se čakavskim govorima tada, tridesetih godina našega stoljeća, znalo vrlo malo, izuzmemo li Strohalove podatke koji su također bili nesigurni, pa i zastarjeli." (podvukao M. K.) A B. Finka i S. Pavešić [7: 5] smatraju ga također tek "raspravicom".
- 4 FINKA, B. – PAVEŠIĆ, S., Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici, 1959.
- 5 IVIĆ, P., O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca), *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, sv. 7, Novi Sad 1964.
- 6 MOGUŠ, M., Izvještaj o ispitivanju čakavštine u Lici, 1960. g.; MOGUŠ, M., Akcent glagola u ličkih čakavaca, U: *Makedonski jezik*, godina 32-33, Skoplje 1982.; MOGUŠ, M., O naglasnom sustavu čakavaca u Gackoj dolini, 1992. g.; MOGUŠ, M., Čakavci s Krbave, 1998. Također u rukopisima izvorima za građu – kvestionarima za srpskohrvatski/hrvatskosrpski dijalektološki atlas Međukademijskog odbora za dijalektološke atlase Srpske akademije nauka i umetnosti, u Zavodu za jezik JAZU u Zagrebu pohranjeni su njegovi radovi o Brinju, Otočcu i Sincu, svi iz 1966. godine.
- 7 DRAGIČEVIĆ, M., Refleksi jata u današnjim ličkim govorima, *SDZ* 26, Beograd 1980.
- 8 FINKA, B., Brinje, U: *Fonološki opisi*, Sarajevo 1981.

nadasve dinamičan. Lomile su se nacionalne silnice, nametali razni svjetonazori, a čakavština je bila trn u oku takvima tendencijama. Jer, čakavskim narječjem govore samo Hrvati, dok npr. štokavskim narječjem na ovima prostorima govore i Hrvati i Srbi. U tome procesu jezičnoga štokavskoga jekavskoga zatiranja, istine radi, treba reći da bolje nisu prolazili ni govornici štokavske ikavice jer je i kod njih nacionalna razdjelnica bila više nego očita.

Gacka čakavština je bila opterećena nametnutim kompleksom manje vrijednosti, njezini su se govornici ustručavali njome govoriti, osobito u kontaktima sa štokavcima jekavcima, dok je međusobna komunikacija, naravno, bila čakavska. Taj usud je, lingvistički gledano, imao i dobru stranu, a ta je da su čakavski govori dobrim dijelom bili zatvoreni za sve ili većinu štokavskih interferencija.⁹ Značajniji prodor štokavskoga narječja događao se i događa se kroz školstvo. Naime, povećanjem broja školovanih i višim stupnjem obrazovanja te razvojem tehnike i tehnologije, koje pridonose nastanku novoga leksika, čakavština nije uvijek bila u mogućnosti prihvatiti izazov i oduprijeti se tome svojim leksikom. No, kao veoma prilagodljiva, prihvaćala je nove lekseme i uspješno ih prekrivala svojima lingvističkim osobinama (u npr. deklinacijama – *televizorov, hardverov, sateliton, pencilinon, tãic, štikal*; u npr. naglasku riječi – *satelìcki, avijôn, aperãcija, dijáliza, fli-zûra* i sl).¹⁰

Konačno osvještenje i stjecanje samopouzdanja donio je Domovinski rat. Sve do tada vrijedilo je da ‘mi ljepše od vas divanimo’ ili ‘naš divan je bolji i pravilniji’, da bi u vrijeme agresije na Otočac, Brinje i okolna naselja porasla samosvijest. Dijalekt je postao najočitija razdjelnica između agresora i branitelja. Tome čakavskome identitetu pridonio je i dolazak vojnika s područja Istre i Kvarnera, iznenađenje je bilo obostrano jer su i jedni i drugi govorili čakavštinom, pa iako različitim njezinim dijalektima i poddijalektima.

Domicilni ljudi, ili oni podrijetlom s ovoga područja, počeli su se intenzivnije baviti gackom čakavštinom tek od 1986. Te godine je Snježana Orešković diplomirala na mjesnome govoru Kutereva, a nastavila je pisati o ne-

9 MOGUŠ, M. [10: 293] konstatira: “Mada u stalnom dodiru sa susjednim štokavskim elementom, lička je čakavština zadržala sve do danas svoje specifične crte.”

10 MOGUŠ, M. [10: 295] navodi da u gackoj čakavštini ima mnogo graničarskih riječi (tj. tuđica) koje su potpuno uklopljene u fonetski i akcentatski sustav ove čakavštine. Ta njegova ocjena vrijedi općenito za prijam suvremenog leksika iz standardnoga hrvatskoga jezika i suvremenih tuđica.

kima alijetetnima i alteritetnima značajkama gacke čakavštine.¹¹ Sanja Orešković je diplomirala na FF u Rijeci s opisom kompoljskoga govora;¹² Mirjana Dasović je kao seminarski rad na poslijediplomskome studiju na FF u Zagrebu obradila germanizme u Gackoj dolini,¹³ zatim je u suautorstvu s Milanom Kranjčevićem obradila općenito germanizme;¹⁴ Lucija Sekula je diplomirala na Visokoj učiteljskoj školi u Gospiću s opisom prozorskoga govora;¹⁵ iste godine je Milan Kranjčević objavio opsežan rječnik gacke čakavštine na primjeru kompoljskoga mjesnoga govora,¹⁶ da bi se isti autor pozabavio i deklinacijama;¹⁷ a Jasminka Brala-Mudrovčić proučavala je čakavsku terminologiju.¹⁸ Sasvim je moguće da se još ponetko bavio gackom čakavštinom kroz seminarske radove dodiplomskoga i poslijediplomskoga studija, odnosno da je diplomirao na ovoj temi na nekome od filozofskih fakulteta, što autoru nije poznato.

Mjesni govori gacke čakavštine na nekim relevantnim dijalektološkim kartama

---

Od karata čakavskoga narječja, najpoznatija je ona Finka – Moguš [9], odnosno karta ikavsko-ekavskoga dijalekta Ive Lukežić [14]. Na karti Finka – Moguš navedena su sljedeća čakavska naselja u sjevernoj Gackoj: Brinje, Letinac, Lipice, Stajnica, Jezerane, Križpolje te Jelvica i Tominčeva Draga (dva posljednja nisu naselja nego zaselci Križpolja i Stajnice). Na karti Ive Lukežić navedeni su samo Brinje i Jezerane. U južnoj Gackoj na karti Finka – Moguš navedeni su: Otočac, D. Sinac (vjerojatno Donji Sinac, iako takva podjela naselja ne postoji), Čoviće, Le-

-
- 11 TONKOVIĆ (OREŠKOVIĆ), S., Mjesni govor Kutereva, Pedagoški fakultet u Rijeci, Rijeka 1986. (neobjavljeno); OREŠKOVIĆ, S., Gacka čakavština, 1996.
  - 12 OREŠKOVIĆ, S., Prvi opis mjesnog govora Kompolja, 1998. Rad nije objavljen.
  - 13 DASOVIĆ, M., Germanizmi u Gackoj dolini vezani za seljački život, 2003.
  - 14 DASOVIĆ, M. – KRANJČEVIĆ, M., Germanizmi u čakavskim mjesnim govorima južne Gacke, 2003.
  - 15 SEKULA, L., Osnovne karakteristike mjesnoga govora Prozora, 2003.
  - 16 KRANJČEVIĆ, M., Ričnik gacke čakavštine – Konpoljski divan, 2003.
  - 17 KRANJČEVIĆ, M., Deklinacije u čakavštini južne Gacke, 2005.
  - 18 BRALA-MUDROVČIĆ, J., Čakavska terminologija Otočca i okolice, 2005.

šće, Prozor i Švica, a na karti Ive Lukežić: Otočac,¹⁹ Sinac, Lešće i Švica kao naselja rubnoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta te Kuterevo (i susjedna Rudinka na području Kosinja) kao naselja kontinentalnog poddijalekta navedenoga dijalekta.

I jedna i druga karta nisu potpune s obzirom na naselja u kojima se govori čakavsko narječje. U sjevernoj Gackoj na karti Finka – Moguš nedostaju Križ Kamenica i Brinjska Kamenica, dok na karti Ive Lukežić nedostaju Letinac, Lipice, Stajnica, Križpolje, Križ Kamenica i Brinjska Kamenica. U južnoj Gackoj na karti Finka – Moguš nedostaju naselje Ramljane, kao najistočnije čakavsko naselje uopće u omeđe kontinentalnome dijelu, zatim Lipovlje, Kuterevo i Kompolje, kao najzapadnije čakavsko naselje, te Sinac u shvaćanju kompletnoga naselja. Na karti Ive Lukežić nedostaju Kompolje, Lipovlje, Prozor, Čoviće i Ramljani (karta 1).

Treba istaknuti posebnost određenja pripadnosti mjesnoga govora Glibodola (naselja istočno od Lipica i zapadno od Dabra) čiji mjesni govor nije jedinstven. Naime, ovo naselje je nacionalno i jezično podijeljeno, u jugozapadnome dijelu žive Hrvati i govore čakavštinu jednaku mjesnom govoru susjednih Lipica (odakle su se u daljoj prošlosti i naselili), dok u sjeverozapadnome dijelu žive Srbi koji govore jekavskom štokavštinom. Međusoban utjecaj jednoga dijalekta na drugi je neznatan, uz opasku da u međusobnoj komunikaciji prevladava jekavska štokavština. No, veći problem je u određenju mjesnoga govora Dabra (naselja pod obroncima Male Kapele, sjeverno od Otočca i istočno od Brinja). Dabar je naselje u kojemu su Hrvati i Srbi izmiješani, a tek pokoji zaselak je nacionalno čist (Hrvati u Lugu i Srbi na Bobić brdu). Rezultat je to naseljavanja još tijekom 17. stoljeća, kada su na po-

19 Kad je mjesni govor Otočca kao naselja u pitanju, ima određenih netočnosti. Npr. Iva Lukežić [14: 82] tako navodi: "(...) *novoštokavski utjecaj nije presudan ni u sredinama u kojim kontakt štokavaca i čakavaca tješnji (primjerice, u Otočcu je sačuvana akcentuacija kakva je i u ostalih ličkih čakavskih govora s toga područja (...)) iako danas u govoru tog mjesta prevladava novoštokavština imigranata.*" (podcrtao M. K.) Naime, često se može čuti da su pravi građani, bez obzira na njihovu nacionalnost, govorili redom štokavštinom, a pauperizirani i ruralni dio samo čakavštinom. Ta klasna podjela u uporabi dijalekata, naime, ne postoji. Svi domicilni stanovnici Otočca govore čakavštinu bez obzira na svoju klasnu pripadnost, a štokavštinom su govorili i govore svi koji su se doselili u grad i donijeli svoj dijalekt (to su bili doseljeni liječnici, ljekarnici, suci, odvjetnici, profesori, učitelji, vojni časnici i dočasnici, policijski zapovjednici, neki deficitarni obrtnici i sl.). No, zbog njihova udjela, koji nije premašivao nikada trećinu populacije, a danas je to daleko ispod petine populacije, Otočac nikada nije bio dominantno štokavski. A za gacku čakavštinu je najvažnije da je u Otočcu opstala i da štokavština nije preplavila domicilno čakavsko stanovništvo pomalo ga zapljuskujući.

dručje Dabra naseljene neke obitelji Vlaha Usorčana (od rijeke Usore iz Bosne), dok su Hrvati naseljeni sa širega područja Brinja i ne treba čuditi njihova pripadnost čakavštini. No, zbog već navedenih razloga, dabarska čakavština je uzimala pred jekavskom štokavštinom, premda se i danas može ustvrditi ta čakavska osnova, a vrijedilo bi svakoga truda pozabaviti se njome.²⁰

Određivanje gackih mjesnih govora čakavskima prema utvrđenima kriterijima

Kada se određuje pripada li neki mjesni govor kojemu od hrvatskih dijalekata, polazi se od kriterija pripadnosti nekoga mjesnoga govora određenome dijalektu. Kad je u pitanju pripadnost čakavskome narječju, uzimaju se kriteriji koje su utvrdili Božidar Finka i Milan Moguš [9: 99-103], a to su:

1. upotreba zamjenice *ča* ili *zac*
2. čakavska akcentuacija koja se realizira u:
  - a) troakcenatskom sustavu i/ili
  - b) starom mjestu akcenta i/ili
  - c) starom akcenatskom inventaru pri pomaku siline
3. čakavski refleksi *ě* za koje je karakterističan:
  - a) ikavsko-ekavski odnos po pravilu
  - b) dosljedna primjena ekavizama, ikavizama ili jekavizama
4. čakavski izgovor fonema /tʔ/
5. prijelaz *ę* u *a* iza *j*, *č*, *ž*
6. uporaba oblika *bin*, *biš* – *bimo*, bite pri tvorbi kondicionala
7. prijelaz *dʹ* u *j*
8. izostanak afrikate *ž*.

20 Kod Dabrana Hrvata čakavska osnovica njihova govora je prisutna i u suvremenosti. Iako nije u uporabi zamjenica *ča*, poznat je G. te zamjenicè – česa te ničesa i nečesa, što upućuje na prvu i najznačajniju alijetetnu oznaku. Također je prisutna tendencija jake vokálnosti (kadi, ma-lin, maša), refleks praslavenskoga nazalnoga vòkala /ę/ (njadra, jačmen, gnjázdo), sustav je troakcenatski (letošnji, dite, kadi), prisutna je izmjena šumnika u zatvorenu slògu (niš, Otošca), refleksija *ě* je po pravilu (tèsto, bèlo, dèd, lípo, mlíko, díte), suglasnički inventar ne poznaje afrikatu /ʒ/ (kanžija, žigerica), praslavensko *dj reflektiralo se kao /j/ (meja, preja), završno *ʔ* je sačuvano (debel, tepal), prisutna je i skupina /šč/ (kljišća), zatim /čv/ (čvikà, čvrčat), /klj/ (kljišća, kljin), /glj/ (gljedat), /mlj/ (mlják), dišmilicija: /mn/ > /mnj/ (dimljak), /mn/ > ʔvn/ (gũvno); /r/ i /n/ > /l/ (lebro, slebro, lumer), prezentska osnova glagola mòć sustavno je zamijenjena konsonantskom /r/ (moren, moreš), konšonantska skupina /jđ/ prisutna (pojdi, dojdi, prejdeš, najdeš), G. mn. ženskoga roda ima nastavački morphem /ol/ (ovàc), treće lice prezenta množine završava nastavkom – du (divanidu, prededu, pačadu). Ovo su samo neki od primjera alijeternih i alteritenih karakteristika dabarske čakavštine, ali dovoljne da se odredi pripadnost toga do sada neistraženog mjesnoga govora čakavštine.

Kada se analiziraju čakavski mjesni govori navedeni u ovome radu, dolazi se do sljedećih rezultata:

Ad 1) Zamjenica *ča* je osnovna alijetetna značajka čakavskoga narječja najvišega ranga razlikovnosti. Zamjenica *ča* svojstvena je svim govorima u sjevernoj i južnoj Gackoj, osim mjesnoga govora Kutereva i Dabra, gdje se upotrebljava zamjenica *što*. Ali, i u jednome i drugome govoru koristi se genitiv *česa*, što je pokazatelj izvornosti čakavskoga narječja [6: 13; 9: 23], pa su prema kriteriju izvornosti, i ova dva mjesna govora čakavska. Također se u prvim navedenima govorima uporabljaju sraslice zamjenice *ča* s akuzativnim prijedlogom: *zâč, nâč, pôč, ûč i pòdač*.

Ad 2) Na području Gacke dominantan je klasičan troakcenatski sustav kratlosilaznoga, dugosilaznoga akcenta te akuta ili zavirutoga akcenta (´, ^, ˇ), što pripada akcenatskoj bazi čakavskoga narječja. Pritom svaki od akcenta može biti na početnomu slogu: *gòdina, snàja, tèsto, pâgat, pîsmo, sùša*; središnjemu: *kolèno, čerîšnja, pretègnut, vancîrat, dvorîšće, čelènka* i završnomu slogu: *kadi, svidòk, pastûv, petěj, deležànc, jezîk, juvè, slipâc, žitâk, špinâdl, eknâdl, kremenâdl, mišâfl*.

Kratkosilazni akcent i akut na završnome slogu je rjeđa pojava, dok akut na završnome slogu postoji kod tuđica, odnosno u enklizi: *dovučē i, mislîl je, s otîn je* i sl.

Kada se govori o određivanju akcenatskoga tipa, koji je utvrdio M. Moguš [11: 52], ovaj troakcenatski sustav pripada novijemu akcenatskomu tipu za koji je tipično pomicanje akcenatskoga mjesta, čak kada je ta promjena djelomična [11: 53]. Karakteristika ovoga sustava jest da se mijenja *ã* → *â* unutar jedne riječi, bez obzira na njezin položaj u rečenici. Ova promjena zahvatila je ponajprije završni slog (*rukê* ← *rukē*, *dušê* ← *dušē*). Zbog ove metatone gubi se završni *ã*, osim u rijetkima slučajevima tuđica. No, ova je promjena tek dijelom zahvatila početni položaj akuta (*sùša* ← *sūša*, *pîsmo* ← *pīsmo*) dok se u središnjemu položaju ova promjena nije dogodila (*devèti, pedesèti*). Treba napomenuti da proces promjene akcenta još nije završen jer se još istodobno koriste oba. Također se pomaknuo silazni akcent sa završnoga na središnji ili početni slog (*rùke* ← *rukê* ← (*rukē*)). Prema tome dogodila se promjena naglaska na starome mjestu, odnosno došlo je do promjene mjesta s uporabom staroga naglaska.

Ovaj troakcentski sustav svojstven je mjesnima govorima Ramljana, Sinca, Lešća, Čovića, Prozora, Otočca, Lipovlja, Švice i Kompolja.

Prozodija na području Brinja i njegove okolice, uključujući Glibodol, jest troakcenatska. No, značajnija istraživanja mjesnih govora Brinja i okolice proveli su još da-

leke 1959. god. B. Finka i S. Pavešić, navodeći da govori toga kraja imaju tri akcenta: kratkosilazni, dugosilazni i dugouzlazni te da se sporadično javlja i kratkosilazni akcent [7: 9]; dakle, da je sustav četveroakcenatski. M. Moguš [9: 60] raspravljajući o akutu, prihvaća istraživanja Mate Hraste²¹ da se akut javlja “u ličkih čakavaca (Stajnica i ponešto Jezerane ...),” dakle ne govori o dugouzlaznome akcentu svojstvenome štokavskome narječju. Zanimljivo je da je Hraste svoja istraživanja objavio čak dvije godine prije Finke i Pavešića i došao do drugačijega naglasnoga inventara od njih. Nadalje, Iva Lukežić kada govori o akutu, navodi da je to samo stilogeni element govora “u starosjedilačkim ličkim govorima” [14: 38], odnosno “u ličkima starosjedilačkim govorima to je klasični starohrvatski/čakavski akut skokovita tona, ...” [14: 93], a budući da je ta odrednica “lički” općenita, znači da vrijedi i za čakavske govore Brinja i okolice. Iz osobnoga poznavanja brinjskih čakavskih govora, priklonio bih se tvrdnji da brinjski govori imaju klasičan troakcenatski čakavski sustav. Ova prozodija svojstvena je Brinju, Letincu, Lipicama, Stajnici, Jezeranama, Križpolju, Križ Kamenici, Brinjskoj Kamenici i Glibodolu. U tim govorima također svaki akcent može biti na početnomu slogu: *Brĩnje, nũ-ćić, fārba, jēlva, žēna, sēstra*; središnjemu: *šenica, bubrĩzi, opānci, štiērna, pripovĩdala, ormāra* i osim akuta na završnomu slogu: *jezik, čovik, orij, ključiẽm*. Brinjski govori poznaju prednaglasnu duljinu: *Rājkõvić, rukõv, slĩpāc* i sl.

U brinjskim govorima, koji također pripadaju novijemu akcentskomu tipu, dolazi do promjene vrste akcenta na istome slogu (*boril* ← *boril̄*, *četrtāk* ← *četrtāk̄*, *nĩmamo* ← *nĩmamō*, *nĩmac* ← *nĩmac̄*, odnosno mijenja se mjesto akcenta s istim prozodijskim inventarom (*rũka* ← *rũkā*, *ormāra* ← *ormārā*). Ovaj proces zahvatio je završni slog s kratkosilaznim naglaskom, zatim akut na svim njegovima pozicijama.

Kuterevo ima također troakcenatski sustav: osim kratkosilaznoga (*sēstra, znāt, rāt, rēkla*) i dugosilaznoga akcenta (*prēslica, prošla, ist*), poznaje i dugouzlazni akcent kontinentalnoga tipa (*spāt, š njõn, ké, nēs, põić*) [14: 40, 43]. Taj se uzlazni akcent javlja na mjestima na kojima se u ikavsko-ekavskome području realizira akut (postoje i alternacije: *pēt – pēt̄, pēć – pēć̄, põić – põić̄*) [14, 40]. Kuterevski govor pripada novome akcenatskome sustavu [14: 82] za koji je karakteristična generalna izmjena akcenatskih mjesta i potpuna promjena prvobitne distribucije.

21 HRASTE, M., O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj, Filologija, sv. 1, Zagreb 1957.

Ad 3) *ě* se u svima mjesnima govorima reflektirao u *i*, odnosno *e* prema pravilu Jakubinski – Meyer, da svi govori pripadaju ikavsko-ekavskome dijalektu. Prema tom pravilu: *ě* + *t*, *d*, *t*, *n*, *l*, *r*, *s*, *z* + *a*, *o*, *u*, $\emptyset$ daje *e* (ispred *t*: *lěto*, *větar*, *zavět*; ispred *d*: *děd*, *srěda*, *rědak*, *besěda*; ispred *n*: *kōleno*, *sěno*; ispred *l*: *běl*, *tělo*, *zděla*; ispred *r*: *věrovanje*, *měra*, *věra*; ispred *s*: *pesāk*, *lěsa*, *těsan*, *leskoúv*; ispred *z*: *žělezo*, *brěz*), a u svima ostalima slučajevima *i* (*líp*, *mlíko*, *sikíra*, *čeríšnja*, *vríča*, *umrít*, *čovik*, *mìsec*, *pìnit* i dr.). Uz dopunu Jakubinski – Meyerovome pravilu *ě* prelazi u *e* i ispred konsonantskih skupina *st* i *zd* (*město*, *zvězda*, *žlězda*). U govorima u kojima se javlja diftong, a to su svi brinjski govori te govor Glibodola, Lešća i Čovića u južnome arealu gacke čakavštine, dobiveno *e*, ako je dugo, realizira se kao *ie* (*fiěla*, *liěska*, *Liěšće*, *pliět*, *siěno*). Odstupanja od spomenutog pravila su rijetka (*svítovat*, *sídat*, *rízat*, *trízan*).

Ad 4) Fonem *lt'* svojstven je samo mjesnima govorima na širem području Brinja (Brinje, Letinac, Lipice, Stajnica, Jezerane, Križpolje, Križ Kamenica, Brinjska Kamenica) te Glibodola, npr: *kùt'a*, *t'āt'e*, *òt'emo*, *svit'ica*, *sīnot'*. No ovaj *lt'* ipak je nešto tvrđi nego u primorskim čakavskim govorima, ali svakako mekši od *lčl*.²² Ostali gacki čakavski mjesni govori ga ne poznaju. Samo mjesni govor Kutereva ne razlikuje *lčl* i *lčl*, pa su ta dva konsonanta reducirana na jedan "srednji č" [9: 64-65, 102]: *kùča*, *māčka*, *vīči* i dr.

Ad 5) Alijetetnima čakavskima značajkama najvišega ranga pripada prijelaz vokala $\epsilon > a$ po formuli *j*, *č*, *ž* + $\epsilon = a$. U gackoj čakavštini ona je očuvana u nekoliko primjera, ali dovoljnih da upute na pripadnost nekoga mjesnoga govora čakavskome (*jáčmen* < *ječьmъ*, *njādra* < *njēdrъ*, *gnjāzdo* < *njēzlo*) i javlja se u svima mjesnima govorima.

Ad 6) Oblici *bin*, *biš* – *bimo*, *bite* nisu u uporabi pri tvorbi kondicionala ni u jednome čakavskome gackome govoru.

Ad 7) Afrikata */d'/* nije se razvila u svima mjesnima govorima u gackoj čakavštini te se praslavensko **dj* reflektiralo kao *j*: *prěja*, *měja*, *ògraja*, *mlāji*, *tùji*, *rōjen*, *žēja*, *rājat*, *pogājat*, *jubar*. Ipak se u svim mjesnima govorima Brinja i njegove okolice te Glibodola paralelno s ovim izgovorom javlja i */d'/* kao novija pojava u npr.: *rōd'en*, *tūd'e*, *tvrd'i*, *zarad'ujedu*, *sūd'e*, *slād'i* [7: 8]. Ovo */d'/* je mekše od štokavskoga i u biti je zvučni parnjak čakavskome *lt'* [9: 102]. No, u ostalima čakavskima govorima Gacke kao

22 B. Finka i S. Pavešić navode [7, 8] da se "glas č izgovara kao i u drugih čakavaca, tj. kao eksplozivni glas [t']".

rjeđa pojava ostvaruje se /d̥l/ npr.: *lěda, đák, sviđat, svàđat, đerdan* [13; 17: 129-130].

Ad 8) Afrikata /s/ dosljedno se supstituira sa /ž/ u svima mjesnima govorima gacke čakavštine: *žěp, svidòžba, žělep, žigerica, žāmija*, pa je ova osobina izrazito čakavska. Kada se u obzir uzme ovih osam kriterija po kojima se neki mjesni govor može smatrati čakavskim, može se ustvrditi da su svi naprijed navedeni mjesni govori čakavski. Najviše ovih kriterija imaju govori sjeverne Gacke, nešto manje govori Otočca i okolice, a najmanje, ali ipak dostatno, govori Kutereva i Dabra.

Razmotre li se još neke alijetetne karakteristike čakavskoga narječja, tada se taj broj kriterija povećava. Uzmimo li se primjeri vokalizacije poluglasova ь i ъ u slabomu položaju, tada se potvrđuje: *čǎ < čb, vǎjk < vьvěkb, kadī < kьdě, māša < mьša, mǎlin < mьlinь, mǎnon < mьnojo, zǎmen < vьzьmem*, da se navedu samo neki primjeri. Upravo ova značajka pripada u visoku alijetetnu svakom čakavskom gackom govoru.

Također, neke alteritetne karakteristike upućuju na to da neki mjesni govor pripada čakavskome narječju. Jedna od njih je i diftongacija *ē > ie*: *Liěšće, tiělo, siěno, pečiě, vodīje, prediěn*. Ovaj tip diftongacije poznat je u govorima Lešća i Čovića, dijelom i Sinca (u dijelu sela prema izvorima rijeke Gacke koji se nalazi u neposrednom doticaju s Leščem, tzv. Vrilu). Također je svojstvena svim govorima širega područja Brinja, uključujući Glibodol, dok je u drugim mjesnima govorima sasvim nepoznata, osim iznimke *liep, liepa, liepo* u Kompolju i Dabru, pored *lip, lipa, lipo*. Diftongacija *ē > ou* poznata je samo u govorima širega područja Brinja, uključujući Glibodol: *nuožòm, za posluòm, u nouój kùci, nemuój* i dr.

Svi mjesni govori ne poznaju konsonant /hl/ koji se ostvaruje kao /lj/: *snǎja, strija, lǎja*; kao /vl/: *krúv, trbúv, pùv, dùv*; kao /fl/: *fǎla, fǎlit*, kao /lθ/: *Řvacka, oču, vǎtat, lǎd*.

Utvrđivanje stupnja "čakavnosti" mjesnih govora gacke čakavštine

Svakome narječju i dijalektu, naravno, ne pripadaju sve moguće osobine čakavskoga dijalekta, nego veći ili manji dio njih. Prema toj odlici neki mjesni govor, kao konkretna lingvistička jedinica, može imati veći ili manji stupanj "čakavnosti". Kako to postavlja D. Brozović [2: 5], neki mjesni govor neće moći imati sve čakavske karakteristike, ali da bi bio svrstan u čakavsko narječje, ili neki njegov dijalekt, imat će ih ipak većinu (dakle, kretat će se na skali vrijednosti od 50 – 100 posto mogućnosti).

Finka – Moguš su već prema utvrđenima kriterijima određivali stupanj “čakavnosti” svakoga pojedinoga mjesnoga govora [13: 103], svrstavajući ih u tri kategorije. U prvi i najviši stupanj ulaze govori koji:

- 1) imaju sve navedene osobine
- 2) imaju *ča* ili *ca*
- 3) nemaju *ča* ili *ca*, a imaju *zač*, čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks *ě*.

Drugome, nešto nižemu stupnju “čakavnosti” pripadaju govori koji:

- 1) nemaju *ča*, a *zač* se pojavljuje sporadično
- 2) nemaju ni *ča* ni *zač*, a imaju čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks *ě*
- 3) uz čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks *ě* imaju barem jednu od ovih osobina:
  - a) čakavsko *t'*
  - b) prijelaz *ɛ* u *a* iza *j*, *č*, *ž*
  - c) *bin*, *biš* – *bimo*, *bite*.

Trećemu, i najnižemu stupnju “čakavnosti” pripadaju govori s nekom od navedenih karakteristika a koje nisu uključene u kombinaciju prvoga ili drugoga stupnja ili su te pojave sporadične.

Kada se promotre mjesni govori u Gackoj, za koje se drži da pripadaju čakavskome narječju, može se zaključiti da nijedan mjesni govor ne ispunjava sve kriterije. Svim govorima nedostaje uporaba oblika *bin*, *biš* – *bimo*, *bite* u tvorbi kondicionala. Od preostalih sedam kriterija, mjesni se govori razlikuju po njima svojstvenim kriterijima, što se može prikazati na sljedeći način:

- sedam kriterija (1, 2, 3, 4, 5, 7 i 8) ispunjava mjesni govor: Brinja, Letinca, Lipica, Stajnice, Križpolja, Križ Kamenice, Brinjske Kamenice i Glibodola
- šest kriterija (1, 2, 3, 5, 7 i 8) ispunjava mjesni govor: Otočca, Ramljana, Sinca, Lešća, Čovića, Prozora, Lipovlja, Švice i Kompolja
- pet kriterija (2, 3, 5, 7 i 8) ispunjava mjesni govor Dabra
- četiri kriterija (3, 5, 7 i 8) ispunjavaju mjesni govor Kutereva.

S obzirom na stupanj “čakavnosti”, svi navedeni mjesni govori, osim Dabra i Kutereva, pripadaju u prvi, time i najviši stupanj “čakavnosti” jer svi imaju najmanje zamjenicu *ča*. Mjesni govor Dabra i Kutereva pripadao bi drugomu stupnju “čakavnosti”, jer ti govori imaju čakavsku akcentuaciju i čakavski refleks *ě* te prijelaz *ɛ* u *a* iza *j*, *č*, *ž*.

Gacka čakavština može biti rubna ne po svojem sadržaju nego po sistematizaciji poddijalekata. U sklopu čakavskoga narječja i njegova tri dijalekta: ekavskoga, ikavskoga i ikavsko-ekavskoga, Iva Lukežić [14: 105] pravi razliku unutar ikavsko-ekavskoga dijalekta prema teritorijalnome i kriteriju grupiranja nekih jezičnih pojavnosti triju poddijalekata: primorski, kontinentalni i rubni poddijalekt. Cijelo područje čakavskih mjesnih govora u Gackoj, osim Kutereva, određuje kao rubni poddijalekt koji karakterizira intenzivna jezična evolucija. Teritorijalno gledano rubni poddijalekt ikavko-ekavskoga dijalekta obuhvaća “govore na Opatijskom krasu, govore u centralnom i sjeveroistočnom istarskom kontinentalnom prostoru iza Učke i na obroncima Ćićarije, govore na sjeverozapadnoj, zapadnoj i južnoj strani otoka Krka, govore triju mjesta na otoku Lošinju (Čunski, Mali Lošinj i Veli Lošinj) i otoke oko Lošinja, govore na otoku Rabu, čakavske govore na otoku Pagu, govore na otoku Silbi, Olibu i Premudi, govore na zadarskim otocima (na otoku Pašmanu su to samo najsjevernija mjesta, Dobropoljane i Ždrelac), govor Senja, *ličke čakavske govore oko Otočca, Jezerana i Brinja* (podvukao M. K.), govor donjega dijela Drage među kopnenim primorskim govorima te govore u dijaspori izvan granica naše zemlje, u Gradišću, južnoj Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Mađarskoj.” [14: 111] Uprvo ovoj velikoj porodici pripadaju mjesni govori u Gackoj, izuzimajući Kuterevo, koji gotovo pravilno kružno uokviruju ikavsko-ekavski čakavski dijalekt. Kako ista autorica navodi, rubni poddijalekt objedinjuje konzervativizam svojstven primorskom i evolutivnost svojstvenu kontinentalnome poddijalektu. Upravo je ovaj poddijalekt “najizrazitiji lingvistički reprezentant ikavsko-ekavskog dijalekta” [14: 116]. Mjesni govor Kutereva Iva Lukežić svrstava u kontinentalni poddijalekt ikavsko-ekavskoga dijalekta sudeći prema objavljenoj karti [14].

S obzirom na utvrđene poddijalekte dijalektološku kartu čakavštine u Gackoj regiji treba popuniti sljedećima mjesnima govorima:

- rubni poddijalekt: Otočac, Ramljane, Sinac, Lešće, Čoviće, Prozor, Lipovlje, Švica, Kompolje, Brinje, Letinac, Lipice, Stajnica, Jezerane, Križpolje, Križ Kamenica, Brinjska Kamenica, Glibodol i Dabar
- kontinentalni poddijalekt: Kuterevo (karta 2).

Kao zaključak nameće se spoznaja da čakavski govori u Gackoj nisu marginalna lingvistička pojava ni u Hrvatskoj ni u Ličko-senjskoj županiji, nego su po strukturi izrazito čakavski. Ovi govori se u pravilu približavaju gornjoj granici čakavskih izoglosa svojstvenih čakavskome narječju. Sociolingvistički uvjeti koji su vladali prostorom Gacke nisu potisnuli uporabu čakavštine, nego su neke promjene u suvremenosti pridonijele njezinu jačanju, a kod njezinih govornika i uklanjanje stečena kompleksa. Prema utvrđenima kriterijima pripadnosti nekoga govora čakavskome, svi ciljano obrađeni govori pripadaju njezinu sustavu ispunjavajući sedam od ukupno osam visokih do najmanje četiri kriterija pripadnosti. A po stupnju "čakavnosti" svi, osim jednoga, pripadaju prvome i najvišem stupnju. Zbog niza okolnosti, svi čakavski mjesni govori nisu detaljnije istraženi tako da su za ovo područje i dijalektološke karte krnje, što je ovim radom upotpunjeno.

LITERATURA

- BROZOVIĆ, D. (1988), *Čakavsko narječje*, u separatu "Jezik srpsko-hrvatski/hrvatskosrpski ili srpski", Jugoslavenski leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb.
- BROZOVIĆ, D. (1970), "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora", *Radovi FF u Zadru*, sv. 8, Zadar.
- BRALA – MUDROVČIĆ, J. (2005), "Čakavska terminologija Otočca i okolice", *Grad Otočac* 8, Otočac.
- DASOVIĆ, M. (2000), "Germanizmi u Gackoj dolini vezani za seljački život", seminarski rad na Poslijediplomskom studiju FF u Zagrebu, Zagreb.
- DASOVIĆ, M. – KRANJČEVIĆ, M. (2003), "Germanizmi u čakavskim mjesnim govorima južne Gacke", *Grad Otočac* 7, Otočac.
- FINKA, B. (1973), "O čakavskom identitetu", *Suvremena lingvistika*, sv. 7-8, Zagreb.
- FINKA, B. – PAVEŠIĆ, S. (1968), "Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici", JAZU, poseban otisak iz knjige *Rasprave Instituta za jezik*, knjiga I, Zagreb.
- MOGUŠ, M. (1998), "Čakavci s Krbave", *Suvremena lingvistika*, br. 41-42, Zagreb.
- MOGUŠ, M. (1977), *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb.
- MOGUŠ, M. (1960), "Izvještaj o ispitivanju čakavštine u Lici", JAZU, Zagreb.
- MOGUŠ, M. (1992), "O naglasnom sustavu čakavaca u Gackoj dolini", *Suvremena lingvistika*, br. 33, Zagreb.
- KRANJČEVIĆ, M. (2005), "Deklinacije u čakavštini južne Gacke", *Grad Otočac* 8, Otočac.
- KRANJČEVIĆ, M. (2003), *Ričnik gacke čakavštine – Konpoljski divan*, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac.

LUKEŽIĆ, I. (1990), *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

OREŠKOVIĆ, S. (1998), *Prvi opis mjesnog govora Kampilja*, Pedagoški fakultet Rijeka, Rijeka. (diplomski rad)

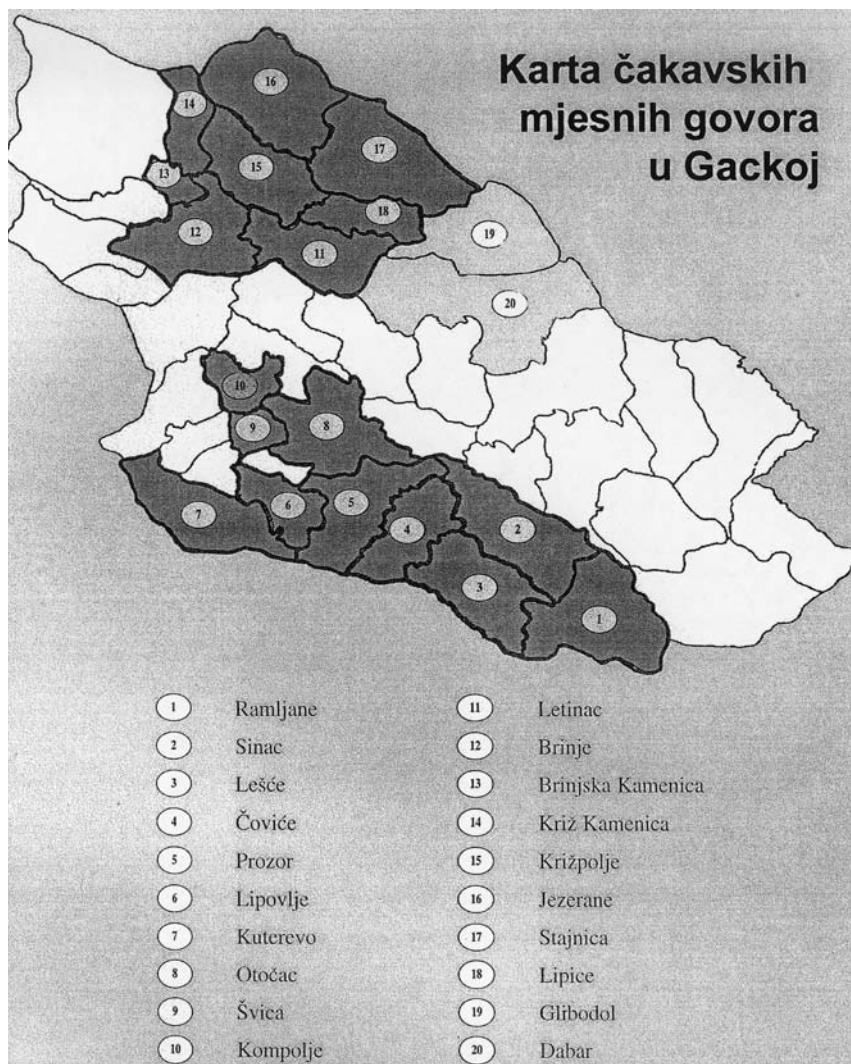
OREŠKOVIĆ, S. (1996) "Gacka čakavština", *Grad Otočac 2*, Otočac.

SEKULA, L. (2003), "Osnovne karakteristike mjesnoga govora Prozora", *Grad Otočac 7*, Otočac.

VRANIĆ, S. (2005), "Čakavski ekavski dijalekt: Sustavi i podsustavi", FF Rijeka – Odsjek za kroatistiku, Biblioteka časopisa Fluminensia, Rijeka.

Milan KRANJČEVIĆ
**Položaj gacke
čakavštine u odnosu
na čakavsko
narječje**

Karta 1.
Čakavski mjesni govori u Gackoj

POLOŽAJ GACKE ČAKAVŠTINE U ODNOSU NA ČAKAVSKO NARJEČJE

Ključne riječi: čakavsko narječje, ikavsko-ekavski dijalekt, gacka čakavština, Otočac, Brinje.

Čakavski mjesni govori Gacke regije u literaturi su tek djelomice opisani. Namjera rada jest: odrediti koliko kriterija, prema kojima se određuje pripada li neki mjesni govor čakavskome narječju, ispunjava svaki mjesni govor, odrediti im stupanj "čakavnosti" i staviti ih u lingvistički i prostorni dijalektološki kontekst u odnosu na cjelokupno čakavsko narječje te upotpuniti dijalektološku kartu naseljima na području Gacke regije u kojima se govori čakavski.

Prema rezultatima dijelom vlastitih terenskih bilježaka, a dijelom prema objavljenima radovima, na fonološkoj i ponešto morfonološkoj jezičnoj razini može se ustvrditi da većina mjesnih govora gacke čakavštine pripada najvišem stupnju "čakavnosti" unutar ikavsko-ekavskoga dijalekta i njegovu rubnoga poddijalekta, a tek jedan kontinentalnome poddijalektu. S obzirom na vrstu poddijalekta upotpunjena je dijalektološka karta kontinentalnoga područja Ličko-senjske županije.

SITUATION OF THE CHAKAVIAN DIALECT OF THE GACKA REGION ACCORDING TO OTHER CHAKAVIAN DIALECTS

Keywords: chakavian dialect, ikavian-ekavian dialect, speeches in the Gacka region, Otočac, Brinje.

The speech in the Gacka region, which is located in the north-western part of Ličko-Senjska County, is not only a marginal linguistic phenomenon, in fact it is distinctively chakavian in its structure and widely spread in two areas: in the north of the Gacka region with its centre in Brinje

as well as in the south with its centre in Otočac. All the speeches (idioms) observed in this part of the region as a rule come close to the upper limit of chakavian isoglosses, which are characteristic for the chakavian dialect.

According to designated criteria for the affiliation of a speech to the chakavian dialect all the mentioned speeches belong to its system and meet at least four up to seven from the eight criteria of affiliation. According to the level of "chakavianism" those speeches, except from one, belong to the first and highest level. All chakavian speeches in the Gacka region belong to the ikavian-ekavian dialect. Except from Kuterevo, which speech belongs to a continental sub dialect, all other speeches belong to a marginal sub dialect.

The chakavian speeches in the Gacka region haven't been examined systematically or in more detail, so that the dialectological maps of this region are defective. In this work all the chakavian speeches are added to the dialectological map.

Milan KRANJČEVIĆ
**Položaj gacke
 čakavštine u odnosu
 na čakavsko
 narječje**

Karta 2.
 Gacka čakavština u odnosu na čakavsko narječje

